

Поява на тюркската теория за произхода на прабългарите в българската историография

Иван Войников

Произходът на прабългарите вече повече от век е обект на научни дискусии. Изказани са множество хипотези, като две от тях са доминиращи в българската историография за дълги периоди от време.

Първата е т.нар. хунска теория, определяща прабългарите за хуни по произход. За пръв път тезата е изказана от немския учен Цойст през 1837 г. На българска почва тя е принесена от Гавраил Кръстевич през 1869 г. в книгата му "История бългърска, част I - История бългърска под имя Уннов." В началото на XX в. хунската теория успява да се наложи като доминираща в българската историография благодарение на Васил Златарски, най-вече чрез неговия фундаментален труд „История на българската държава през средните векове” т.1, издаден през 1918 г. Заради големия авторитет на Златарски хунската теза бързо намира поддръжници сред останалите български медиависти.

Промените в обществения живот настъпили след 09 септември 1944 г., намират отражение и в научната сфера. Завзелата властта Българска работническа партия (комунисти) започва да провежда политика по идеологизиране на историческа наука в духа марксистко-ленинско-сталинските принципи. Насоките на тази политика добре проличават от едно изказване на партийния функционер Вълко Червенков от 1948 г., **който се заканва да „прочисти авгиевите конюшни на буржоазната историография”** и да я постави „на действително здрави и научни основи” чрез „решителното отстраняване на реакционното наследство в нея”¹. Като продължение на цитираното звучат и думите на Георги Димитров настояващ за скъсване с **„отживелиците на буржоазно-идеологическия метод и на великобългарския шовинизъм”**²

Новата власт показва крайно отрицателно отношение към старите учени, наричани „буржоазни”. Според нея на тях „не трябва до се вярва нито една дума, защото тези учени и професори не са нищо друго освен учени слуги на капиталистическата класа”³

С изпълнение на поставените задачи се заемат историци стриктно спазващи партийните повели. Сред тях е и Александър Бурмов (1911-1965). Той е и единственият по това време занимаващ се с прабългарите. През 1948 г. в „Известия на българското историческо дружество” е отпечатана статията му „Към въпросът за произхода на прабългарите”. Тук той подлага на критика хунската теза на Златарски и привържениците му и издига хипотезата че прабългарите са от сарматски произход. В действителност Бурмов не прави собствено откритие, нито пък сарматската му теза е продукт на задълбочени проучвания. В изпълнение на партийните задачи, той развенчава хунската теория, тъй като е дело на „буржоазните учени”, и буквално копира възгледите на съветския историк и филолог Николай Марр (1864-1934), според когото древните българи са сармати по произход. Ориентацията към Марр също не е случайна - схващанията му в областта на езикознанието са подкрепяни от Сталин и са смятани за общоприети от съветската наука.

¹ Цит. по Марков Г. Половин век институт по история на БАН -http://www.ihist.bas.bg/nachalo_istorija.htm

² Марков Г Цит. съч.

³ Петров П. Буржуазно-идеалистическите и реакционно-фашистките възгледи на проф.Петър Мутафчиев сп.Исторически преглед 1951 кн 4-5

На Петия конгрес на БРП(к) през 1945 г. е взето решение БАН „да организира научната разработка на проблемите на нашата действителност, като се обърне особено внимание върху необходимостта от час по-скорошното пълно разобличаване и разкритикуване на буржоазно-капиталистическите извращения и фалшификации на българската история от дълбока древност досега, които се съдържат в историческата литература, и се напише научна, т. е. марксистко-ленинска история на България, доведена до наши дни.”⁴ Работата обаче започва едва в края на 1949 г., когато Политбюро утвърждава план и авторски колектив. Книгата излиза на бял свят в два тома едва през 1954 г (първи том) и 1955 г. (втори том) Разделът за средновековната история е поверен на Александър Бурмов.

Докато се подготвя книгата се случва едно събитие, което се оказва ключово от гледна точка на въпроса за произхода на прабългарите. На 20 юни 1950 г. в съветския официоз „Правда”, излиза обширен материал на Сталин, озаглавен „Марксизмът и въпросите на езикознанието”. В нея съветският вожд подлага на остра критика идеите на Марр. Той обвинен в псевдомарксизъм, идеализъм, а теорията му за класовостта на езика е заклеймена като „примитивно-анархическа”. Това създава проблем за Бурмов и сарматската му теория, тъй като всяко позоваване на Марр вече става проблемно. Това налага и смяна на теорията.

В издадения том I на Историята лаконично е отбелязано „по произход прабългарите са тюрки”⁵. Не се дават никакви сведения на база кои факти е изведен този извод. Липсват и цитирани автори, които да застъпват подобна теза. Преглеждайки библиографията също не могат да се открият такива. Всъщност единственият автор посочен там занимавал се донякъде с прабългарската тема е съветският археолог Алексей Смирнов (1899-1974)⁶. Той обаче твърдо защитава сарматската теза, дори и след развенчаването на Марр⁷

На 9 август 1944 г. ЦК на ВКП (б) издава постановление, озаглавено „За състоянието и мерките за подобряване на масово - политическата и идеологическа работа в Татарската партийна организация”. В член 7 се казва: „Предлага на Татарския Обком на ВКП (б) да организира научна разработка по история на Татария и да отстрани допуснатите от отделни историци и литератори сериозни недостатъци и грешки от националистичен характер при разглеждане историята на Татария (превъзнасяне на Златната орда, популяризация на ханско-феодалния епос за Едигей).” Причината за това мероприятие на съветската власт е популяризацията в татарското общество на епоса Едигей, възхваляващ подвизите на едноименния златоордински хан. Последното е възприето от Москва като проява на татарски национализъм.

Научната конференция, предписана от ВКП (б) се провежда на 25-26 април 1946 г. в Академията на науките на СССР в съветската столица. Основният извод от срещата е че казаските татари са продукт от смесването на местно население, „**тюркоезичните българи** и отчасти кипчакски племена, получили наименованието волжки или камски българи”⁸

Няма обаче никакви данни Бурмов да е познавал решенията на въпросната конференция. Ако беше така, той със сигурност би я цитирал, като теза на съветската наука.

---

⁴ Петров П. Буржуазно-идеалистическите и .....

⁵ История на България т.1 С.1954 с.57

⁶ Там е посочена книгата на А.П.Смирнов Волжские Булгары М.1951

⁷ Смирнов А.П. Волжские Булгары М.1951 с.10-11

⁸ Закиев М.Произхождение тюрков и татар М.2002 .234

Всъщност тюркската теория не е съвсем нова за България. От българските учени за нея пръв заговаря Иван Шишманов още през 1900 г.⁹, но по-детайлно е разгледана от Стефан Младенов двадесет и осем години по-късно¹⁰. Статията е с научно-популярен характер, като главната и цел е да обори славянската и финска теории за произхода на българите. Опирайки се основно на Йосиф Микола и неговите разчитания на календарните термини, с помощта на тюркските езици, Младенов заключава „езикът на Аспаруховите българи...е несъмнено тюркски“¹¹. Интересно е че именитият лингвист старателно избягва въпросът за превода на известните имена от езическата епоха, като отбелязва лаконично „изобщо етимологията на собствените имена е най-мъчната работа“¹²

Поради авторитетът на Златарски, идеите на Младенов остават в сянка и не придобиват популярност в историческите среди.

След развенчаването на Марр, Александър Бурмов очевидно се е страхувал, че застъпването на сарматската теза би могло да му навлече обвинение в марризм, което чисто практично би означавало край с кариерата му. Още повече че самият той вече имал някои „черни точки“ пред новата власт. Специализирал във Виена (1940-1941), по времето когато днешната австрийска столица е част от Третия райх, а от 1943 до 1944 г е доцент в университета в Скопие. С други думи спокойно е можело да бъде набеден за „фашист“ и „великобългарски шовинист“.

Бурмов не е можел да се върне към хунската теория, тъй като е плод на „буржоазните учени“, а още повече е застъпвана и от едни от най-мразените по това време историци, Петър Мутафчиев, заклеймяван като „венценосецът на българската буржоазно-фашистка историческа мисъл“¹³

Тъй като е трябвало бързо да намери изход от създалия се проблем Александър Бурмов се опира на Стефан Младенов, който макар и да е от групата на „буржоазните учени“ е сред малкото, които не са обругавани след 09 септември 1944 г., поради факта че е член-кореспондент на Академията на науките на СССР още от 1929 г. Дали поради предпазливост или пък поради несъгласие с тюркската теза, Бурмов не се задълбочава с произхода на прабългарите и изобщо не споменава името на Младенов, който е първоизточникът на тюркската теория.

Съгласно доктрината на българските комунисти двутомната История на България става еталон, по който следва да бъдат разглеждани събитията от българското минало. Това именно превръща тюркската теза за произхода на прабългарите в единствено правилна и непоклатима за около четири десетилетия.

Оказва се че тази теория е създадена от хора, които никога не са се занимавали с прабългарите. Тя не е плод на задълбочени проучвания, а първоначално въведена от един лингвист и то единствено на база на календарните термини, които между впрочем са по-близки до монголските и тунгусо-манджурски езици, отколкото до тюркските. Само че един календар не може да бъде маркер за езика на даден народ. Показателно е че термините навсякъде, където са употребени са без превод, което навежда на мисълта че най-вероятно тези думи са били неразбираеми и за самите аспарухови българи. Самият Младенов не обръща внимание на факта, че собствените имена не могат да се преведат чрез тюркските езици.

---

⁹ Шишманов И., Критичен преглед на въпроса за произхода на прабългарите от езиково гледище и етимологиите на името „българин“, СбНУНК, XVI—XVII, 1900, с. 505—753

¹⁰ Младенов Ст. Положението на Аспаруховите българи в реда на тюркския клон от арио-алтайските семейства, БИБ, I, кн. 1, 1928, с. 49—71

¹¹ Младенов Ст. Положението на Аспаруховите българи...с.70

¹² Младенов Ст. Положението на Аспаруховите българи...с.61

¹³ Петров П. Буржуазно-идеалистическите и .....

Александър Бурмов, който налага тюркската теория в историческата наука, също не се занимава задълбочено с проблема. По чисто конюнктурни причини той се позовава на един или друг автор единствено според отношението на централната власт към него. Разбира се той не може да бъде обвиняван за това, тъй като такива са били нормите на сталинските времена и това е бил единствения начин за оцеляване. Бурмов явно е осъзнавал цялата несъстоятелност на въпросната теза, тъй като да края на живота си той повече никога не се връща към прабългарите.